

ATASÖZLERİYLE OKUMA-YAZMA ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR ÇÖZÜMLEME¹

Yrd. Doç. Dr. Namık Kemal ŞAHBAZ

Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü
nksahbaz@mersin.edu.tr

Özet

Bu çalışmada, Türkçe öğretiminin tarihsel gelişim sürecinde ilkokuma ve yazma öğretimi için kaleme alınan elifba kitapları içinde Türk toplum hayatının temel özelliklerini ve Türk dilinin güzelliklerini yansıtan atasözlerini okuma-yazma öğretiminde araç olarak kullanan şu üç eser tahlil edilecektir: Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye'nin yayımladığı "Elifba Risalesi", Konstantinidi'nin yayımladığı "Elifba-i Osmanî", Cemil Bağdadî tarafından yazılan "Elifba-yı Osmanî yahud Medhalü'l Lisan". Yukarıdaki üç eserde de bilinçli bir Türkçe öğretimi yöntemi sergilenmiştir. Doküman inceleme yöntemiyle bu üç eserden elde edilen veriler, günümüz okuma yazma öğretimi yöntemleriyle de karşılaştırılmış, Türkçenin öğretimi sürecinde, geçmişin ışığıyla günümüzü aydınlatan önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okuma, Yazma, Atasözleri, Türkçe Eğitimi.

AN ANALYSIS ON LITERACY TEACHING WITH PROVERBS

Abstract

In this study, the teaching of Turkish in the process of historical development which was written for teaching reading and writing books Elifba, the basic features of life in Turkish society, and proverbs that reflect the beauty of the Turkish language as a tool in teaching reading and writing will be analyzed using the following three works: Elifba Risalesi by published Cemiyet-i Tedrisiye İslamiye, Elifba-i Osmanî published by Konstantinidi, Elifba-yı Osmanî yahud Medhalü'l Lisan by published Cemil Bağdadî. The above three works were exhibited in a conscious method of teaching Turkish. The data obtained from these three works, the method of document review, compared to today's methods of teaching reading, writing, teaching Turkish in the process of the past, suggestions was made with the light that illuminates the present.

Key Words: Reading, Writing, Proverbs, Turkish Education.

¹ Bu çalışma, IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

bildirmezler. Atasözlerinin bazıları genel kuralı bildirir, bazıları da yargı niteliğindedir (Aksoy, 1978: 39-40; Özavşar, 2009: 5).

Yukarıda dile getirilen farklara rağmen atasözleri ve deyimler bazen duruma bağlı olarak işlev bakımından birbirlerinin yerine kullanılabilir. Yargı ve tavsiye bildiren bir atasözü, sözün kullanıldığı yere ve fonksiyona bağlı olarak bir durum ifade etmek üzere deyim olarak kullanılabilir. Atasözü ve deyimlerde yer alan birçok sözcüğün, gerçek anlamının dışında kullanılması da benzerliğe diğer bir örnektir. Yine bazı atasözlerinin bünyesinde bir veya birden fazla deyim bulunması da, her iki tür arasındaki ilişkiye güzel bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca her iki türün ilk söyleyicilerinin unutulması ve bu nedenle bunların anonim halk edebiyatı içerisinde değerlendirilmesi diğer bir ortak özelliktir (İçel, 2009: 211).

Genel olarak atasözü ve deyimler üzerine yapılan araştırmalarda, bu söz varlıklarının ayrı özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Atasözlerinin yapı bakımında incelendiğinde, dile ait pek çok unsuru bünyesinde barındırdığını söylemek mümkündür. Atasözlerinde, *“ses tekrarları, aliterasyon ve asonanslar, ön yinelemeler, ardışık yineleme ve arytineleme, çifte yineleme ve çifte tekrar, çok bağlaçlı yineleme veya bağlaç yinelemeleri, çok ekli yinelemeler, ek yinelemesi, ikileme, zıt yapılı yineleme, zıt paralel yineleme”* (Özkan, 2011) mevcuttur. Bu bakımdan atasözlerinin sözlü kültürde kulaktan kulağa aktarılmasında ve sözün hafızaya kaydedilmesinde önemli işlevleri olduğu tespit edilebilir.

Atasözleri, Türkçe konuşan ve yazanların yaygın olarak kullandığı cümle yapılarını yansıtmaları bakımından da önemli bir inceleme alanıdır. Ancak bu incelemenin dil bilgisinin ve dilbilimin bugün bulunduğu nokta göz önünde tutularak yapılması zarureti vardır (Altun, 2004).

Bir Dil Öğretim Aracı Olarak Atasözü ve Deyimin Önemi ve İşlevi

“Bir yandan Türkün bilgeliğini, zengin düşünce ve ruh dünyasının ürünlerini, karşılaşılan değişik durum ve olaylardan çıkarılan yargıları dile getirmedeki başarısını yansıtırken bir yandan da söylenişlerindeki şiirli anlatımla, etkileyici, kolay hatırdan kalan anlatım biçimleriyle dikkati çeken” atasözleri ile *“bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, çevre koşullarını, kısacası, maddi ve manevi kültürünü yansıtan, o toplumun düşünce biçimini, hatta nükte ve buluşlarını ortaya koyan, dilbilim açısından olduğu kadar yazın ve halkbilim açısından da önemli olan deyimler”* (Aksan, 1993: 83, 141) güzel Türkçemizin öğretiminde önemli materyallerdir.

Bugün yürürlükte olan ilköğretim okulları Türkçe öğretim programlarının kapsamında atasözü ve deyimlerin bir dil öğretim materyali olarak kullanımı söz konusudur. Millî Eğitim Bakanlığının yayımladığı *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (1- 5. Sınıflar)*'nda atasözü ve deyimlerin çocuklarla buluşturulması 4. sınıfta başlamaktadır. Konuşma ve yazma öğrenme alanlarında birer kazanımda yer alan ifadeler 4. ve 5. sınıflar için aynıdır: *“Konuşmasında söz*

varlığını kullanır.” kazanımının karşısında, “*Konuşmalarında deyim, atasözü, tekerleme, mâni, özlü söz ve mecazlarla, mizahî öğeleri kullanmaları sağlanmalıdır. Belirlenen bir deyim ya da atasözünü açıklamasını isteyebilirsiniz (5. sınıflar için)*” (MEB, 2009: 79) açıklaması yer almaktadır. Yazma öğrenme alanındaki atasözleriyle bağlantılı kazanım, “*Yazılarında söz varlığından yararlanır.*” şeklindedir. Bu kazanımın açıklaması, “*Yazısını güçlendirmek amacıyla deyim, atasözü, özdeyiş vb. kullanmaya özendirilir.*” şeklinde yapılmıştır. Ayrıca bu kazanım için “*Atasözünü Bul*” etkinliği yaptırılabilir (MEB, 2009: 89).

İlköğretim ikinci kademe için hazırlanan *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*’nda, 6, 7, 8. sınıflarda okuma, yazma, konuşma ve dinleme öğrenme alanları için belirlenen ortak kazanımlarda atasözü ve deyimler sadece konuşma ve yazma kazanımlarında yer almaktadır. “*Hazırlıklı konuşmalar yapma*” amacını gerçekleştirmek için, “*Atasözü, deyim ve söz sanatlarını uygun durumlarda kullanarak anlatımını zenginleştirir.*” (MEB, 2006: 21)” kazanımı, “*Kendini sözlü olarak ifade etme alışkanlığı kazanma*” amacını gerçekleştirmek için, “*Yeni öğrendiği kelime, kavram, atasözü ve deyimleri kullanır.*” (MEB, 2006: 23) kazanımı, “*planlı yazma*” amacını gerçekleştirmek için, “*Atasözü, deyim ve söz sanatlarını uygun durumlarda kullanarak anlatımını zenginleştirir*” (MEB, 2006: 31). “*kendini yazılı olarak ifade etme alışkanlığı kazanma*” amacını gerçekleştirmek için, “*Yeni öğrendiği kelime, kavram, atasözü ve deyimleri kullanır.*” kazanımı (MEB, 2006: 35) tespit edilmiştir.

Söz konusu *Program*’da, “*Okuma Metinlerinde Olması Gereken Özellikler*” başlığı altında, “*ders kitabındaki metinler, içeriğe uygun çeşitli görsel materyaller (fotoğraf, resim, afiş, grafik, karikatür, çizgi film kahramanları vb.)in yanı sıra atasözü, özdeyiş, duvar yazısı veya sloganlarla desteklenebilir.*” (MEB, 2006: 56) ifadesi konumuz açısından dikkat çekmektedir. Ayrıca “*Konuşma Becerisini Değerlendirme Formu*” (MEB, 2006: 229)’nda yer alan “*Konuşmasını deyim, atasözü, özdeyiş, alıntı ve örneklerle zenginleştirdi mi?*” maddesi aynı kapsamda önemlidir.

İlköğretim okullarında uygulanan Türkçe öğretim programında, bütün öğretim alanlarında atasözleri ve deyimlerin bir dil öğretim materyali olarak kullanılması gerekirken sadece konuşma ve yazma öğrenme alanlarında kullanılması düşündürücüdür. İlköğretim programlarında dinleme, okuma ve dil bilgisi öğrenme alanlarında da atasözlerinin ve deyimlerin kullanılması, bunlarla ilgili kazanımların tespit edilip etkinlik örneklerinin hazırlanması gerekir. Baş (2002)’ın, yaptığı çalışmada, Türkçe eğitiminde dört temel becerinin geliştirilmesinde atasözlerinden yararlanma şekilleri aktarılmıştır. İlköğretim Türkçe programlarındaki bu durumun daha da kötüsü orta öğretim için hazırlanan programlarda mevcuttur. *Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar Öğretim Programı* ve *Dil ve Anlatım Dersi 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar Öğretim Programı*’nda atasözleriyle ilgili hiçbir ifadeye yer verilmemesi düşündürücüdür.

Güfta ve Kan (2011) tarafından yukarıda değinilen ilköğretim *Programına* bağlı olarak Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan *ilköğretim 7. sınıf Türkçe ders kitabında dil ile ilgili kültür öğelerine ne ölçüde yer verildiğini ve bu öğelerin öğrencilere nasıl aktarıldığını belirlemek amacıyla yapılan çalışmada*, 7. sınıf Türkçe ders kitabında, atasözlerine tek bir metinde yer verildiği tespit edilmiştir. Ders kitabındaki diğer okuma metinlerinde atasözlerine yer verilmemesi büyük bir probleme yol açmaktadır. Çünkü öğrenci kitap boyunca başka hiçbir metinde dilin zenginliği ve kültürün aynası olan atasözü ile karşılaşmamaktadır. Bu durum, öğrencinin kültürünü tanıması, dilinin zenginliklerini görmesi, sözcük dağarcığını, soyutlama ve yorum yapabilme becerilerini geliştirme bağlamında büyük bir eksiklik (Güftâ ve Kan, 2011: 254).

Öğrencilerin söz varlığının tespit edilmesinde önemli bir unsur olan atasözleri (Özbay ve diğer., 2011), yapılan araştırma sonuçlarına göre, onların dil becerilerini kuvvetlendirmenin yanı sıra aşağıdaki değerleri aktarmada önemli birer araç olabilir:

1) Atasözleriyle çocuklara tahkiyeli anlatımın ipuçları sunulabilir (Bozkaplan, 2007), onların yazma becerisinin geliştirilmesinde özellikli olarak kullanılabilir.

2) Öğrencilerin okuma becerilerini geliştirmek için “metindeki bir olay, durum ya da ana düşünceyi karşılayacak atasözü yazma” (Sever, 2004: 68-74) becerisi belirlenebilir.

3) Atasözleri, konuşma eğitimi ve konuşma becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklerin önemli bir parçası olabilir (Kurudayıoğlu, 2003: 307).

4) Öğrencilerin lisans düzeyinde, yazılı anlatım becerilerinde de “içeriğe uygun atasözü ve deyim kullanma” (Temizkan, 2008) düzeylerine katkı sağlayacağı düşünülmelidir.

5) Atasözleri, iki dilli çocukların dilin kültürler arası etkileşiminin önemli bir parçası olduğu gerçeğini sezdirmek için de kullanılabilir (Güzel, 2010).

6) İnsanın fizyolojik ve psikolojik yapısı dâhil olmak üzere insanî bütün vasıfların (Özden, 2001) bulunduğu atasözlerini, söz konusu vasıfları öğrencilere sezdirmek ve öğretmek için kullanmak mümkündür.

7) Atasözü, kaynak ve ifade vasıtası olarak davranış eğitiminde kullanışlı bir malzemedir (Özden, 2010).

8) Atasözleri, giyim şekli ve giyimle ilgili unsurlardan hareketle hayatın çeşitli yönleri hakkında öğrencilere yol gösterir (Duman, 2009).

9) Atasözleri coğrafya öğretiminde, doğa olayları ve yer şekillerini açıklarken rahatlıkla kullanılabilir (Gülüm, 2009).

Hem yapı hem de bir kültür aktarım aracı olarak Türkçenin bütün özelliklerini ve güzelliklerini bünyesinde barındıran atasözleri ve deyimlerin ilkokuma ve yazma öğretiminde kullanılması, Türkçenin eğitimi ve öğretiminin tarihsel gelişim sürecinde çok gerilere gitmektedir. Bu çalışmada, ilkokuma ve yazma öğretiminde

atasözlerine yer veren, 1865, 1874 ve 1897 yıllarında yayımlanmış üç eser incelenecektir.

Elifba Risalesi

Elifba Risalesi, ilkokuma ve yazma öğretiminin tarihsel gelişim sürecinde çok önemli bir kurum olan Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiyenin yayımladığı bir kitapçıktır. 30 Mart 1865 tarihinde, halka okuma, yazma ve temel bilgileri öğretmek üzere ücretsiz dersler veren ve sonra adı Darüşşafaka olarak değiştirilen *Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye* adlı bir dernek kurulmuştur. Cemiyet, Beyazıt'ta Simkeşhane dâhilindeki Valide Ümmetullah kadın mektebinin yanındaki eski valide okulu binasında açılır. Bu cemiyetin kurucuları sonradan maliye nazırı olan Yusuf Ziya Bey, Ahmet Muhtar Paşa ve Vidinli Tevfik Paşa'dır. Cemiyetin açtığı okul, 1873 yılına kadar öğretime devam ederek yılda ortalama 350 öğrenciye okuma-yazma öğretir. Üç sınıflı bir öğretim sergileyen okulda, ilk sınıfta, "elifba, hat talimi, ilmihâl, Kur'an, malûmat-ı nafia", ikinci sınıfta, "imlâ, hat talimi, kavaid-i Osmaniye", üçüncü sınıfta, "hesap, kitabet, hendese, coğrafya" dersleri okutulmaktadır (Şahbaz ve Bağcı, 2008: 25).

1283/1865 tarihinde Tasvir-i Efkâr Gazetehanesinde basılan eser, 16 sayfadan ibarettir. Kendi döneminde yayımlanan elifbaların aksine bu risalede dualar bölümü yoktur. İlk sekiz sayfada otuz üç harfin hareke-i resmiye ve hareke-i harfiyelerle yazılışı verilmiştir. Sekizinci sayfadan itibaren anlamlı ilk sözcüklerin öğretilmesine geçilir. Bu sözcükler hedef kitlenin günlük konuşmalarında sıklıkla kullandığı sözcüklerden seçilmiştir: "et, at, ak, su, ders bal, üç, güç, seda, sene, baba, paşa, kürek, çörek, kuzu, değirmen, ambar, ayna, tophane, hoca, çarşıya, merdiven..." gibi.

Eserde öğretilen ilk cümleler atasözleridir. Eserde yer alan toplam 28 atasözü şunlardır: "Allah diyen mahrum kalmaz./Gayret imandandır./Her şeyin ilmi cehlinden yeğdir./Cahilin sofusu şeytanın masharasıdır (maskarasıdır)./Akıl yaşta değil baştadır./Nadan ile konuşmaktan ehl-i irfan ile taş taşımak yeğdir./Sanat elde altın bileziktir./Elin ağzına bakan aç kalır./Bol bol yiyen bel bel bakar./Ak akçe kara gün içindir./Yol ile giden yorulmaz./Doğrunun yardımcısı Allah'tır./Hile ile iş gören mihnet ile can verir./Az tama' çok ziyan görür./Kişi ettiğini bulur./Ne ekersen onu biçersin./Dost bin ise de azdır düşman bir ise de çoktur./Akıllı düşman akılsız dosttan yeğdir./Sadık dost akrabadan hayırlıdır./Öfke ile kalkan ziyan ile oturur./Acele işe şeytan karışır./Sabrın sonu selamettir./Danışan dağı aşmış danışmayan yolu şaşırır./Ser verip sır vermemeli./Bülbülün çektiği dil-i belasıdır./Yalancının evi yanmış da kimse inanmamış./Bana benden olur her ne olursa./Başım rahat bulur dilim durursa." (*Elifba Risalesi*, s. 13-16)

Elifba Risalesi adlı eserin hedef kitlesi Kapalıçarşı'da çalışan çıraqlardır. Hedef kitlenin özellikleri düşünüldüğünde, serbest okuma metni olarak seçilen atasözleri, sosyal-toplumsal açıdan onların kişisel gelişimlerini destekleyici niteliktedir. Eserde yer alan atasözleri bir bütün olarak düşünüldüğünde çıraqların ellerindeki sanat,

değeri hiç eksilmeyen bir servettir. Belli bir sanatı edinen çırak işlerine hile karıştırmamalı, başkalarını aldatmamalıdır. Aksi takdirde son nefesini azap içinde verir. Sanatını icra ederken doğruluktan ayrılmamalıdır. Doğruluktan ayrılmayana Tanrı her zaman yardım eder. İnsanlar öfkeli zamanlarında duygularının etkisi altındadır. Sağlıklı düşünemez, yaptığı yanlış bir işin nasıl sonu doğuracağını hesap edemez. Sonunda bu ölçsüz, yanlış davranışının zararını görür. Elde ettiklerine kanaat etmeyerek daha fazlasını isteyenler, elde ettiklerini de kaybedebilir...

Atasözlerinin içerik olarak hedef kitlenin özelliklerine uygun olarak seçilmesi *Risale*'nin hazırlanış aşamasında belirlenen ölçütlerin doğruluğunun yanı sıra, bu metinlerin kolay hatırd kalır olması da bir diğer önemli özelliğidir. Zira yapı ve anlam bütünlüğü açısından bellekte yer tutan bu metinlerdeki her bir sözcüğün yazım özellikleri de öğrencilerin hafızalarında kalıcı olacaktır.

Elifba-yı Osmanî

Konstantini'nin kaleme aldığı, 1874 yılında İstanbul'da Şeref Matbaasında basılan eser, görünüm ve baskı kalitesi olarak aynı dönemde yayımlanan diğer bütün elifbalardan farklıdır. "Nevresidegan Rumlar" için eserini yazan Konstantinidi'nin harfleri ilk beş sayfada büyük puntolarla vermesi bu dönemde yazılan hiçbir eserde olmayan bir özelliktir. Her bir harfin altında Rumca karşılığı yer alır. Bu uygulama, çocuklara Türkçenin levhalar şeklinde öğretilmesi kolaylığını sağlayacaktır.

Konstantinidi'nin eserine ad verirken dönemin dil politikalarına paralel bir yol izlediği görülür. Tanzimat döneminde, Osmanlı aydınlarının ve yöneticilerinin dile bakış açılarını yönetim anlayışları belirlemektedir. Siyasal birliği ifade etmek için millet-i Osmanî, deyimini kullanan aydınlar, bu ulusun kullandığı dili de lisan-ı Osmanî terimi ile karşıladılar. Konuşulan ve yazılan dile Tanzimat'a kadar Türkî, lisan-ı Türkî ya da zeban-ı Türkî kavramları kullanılırken daha sonra lisan-ı Osmanî, zeban-ı Osmanî sonra da Osmanlıca kavramları kullanılmaya başlandı (Sadoğlu, 2003: 63). Millî mücadelenin verildiği yıllara kadar bu adla pek çok alfabe kitabı yazılır (Şahbaz, 2009: 91).

Konstantinidi, *Elifba-i Osmanî* adlı eserinde, harflerin öğretiminden hemen sonra sözcüklerin öğretimine başlar. 12. sayfada tek heceli sözcüklerin öğretimi yapılır. Bu sözcükler ağırlıklı olarak Türkçedir: "Et, ev, el, er, ot, dün, ok, üç, dört, on, Rum, ol, ders, dert, dal..." gibi. Eserde daha sonra iki heceli sözcüklerin öğretimine geçilmiştir: "Hava, sada, dere, senin, sene, paşa, akıl, cahil, selâm, kelâm, eşya, çadır, çayır, çamur, kebab, karı, Timur..." gibi. Sistemli bir sözcük öğretimi şu şekilde bir sıra takip eder: Üç Heceli Sözcükler: "sevinmek, okumak, çalışmak, yatırmak, şekerçi, serasker, kestirmek, efendi, tükürmek, çekilmek, sarhoşluk..." gibi.

Elifle kalın ünlü sözcükler: "At, al, ay, ah, av, aç, az, ab, aş...azad, akçe, ağlamak, alışmak, aldanmak, armut, aşçı, arı, alın, arka" ardından (güzel he) ile

oluşturulan heceler yer almaktadır. “Çetele, hendese, zelzele, bahçe, hazine, harita, Cuma, kaplıca, nişasta, arpa, kestane, perde...” gibi.

Tı (ط) ile yazılan Türkçe sözcükler ayrı bir başlık altında öğretilmiştir: “Dolma, dolap, doğrama, doğru, dondurma, domuz, dolgun, dışarı, dağ, ada, oda, dar...”

“Kef”in çeşitli kullanımına ayrı ayrı örnekler verilmiştir: “Gelme, girmek, gençlik, gemi, gömlek, güneş, gündüz, gücenmek, gezmek, gitmek, geçmek, getirmek, günah, günahkâr, geçirmek, gök, gül, gülmek, gece, gün, görmek, böğürtlen, öğünmek, güz, güç, güne, gül, Girit”, “bana, sana, ana, deniz, sonra, çene, ense, yanlış, tenri, bin, yeni, geniz, yalnız, son”, “eğlence, değirmen, ciğer, değmek, beğ...” gibi. Bu örnekler, günlük yaşamda hedef kitlenin sıklıkla kullandığı sözcüklerdir. Buradan hareketle yazarın hedef kitleye görelilik ilkesine bağlı kalarak eserini yazdığını söylemek mümkündür.

Şeddenin öğretiminde de günlük yaşamda sık kullanılan sözcükler tercih edilmiştir: “Cinnet, cehennem, muhabbet, cemiyet, mürüvvet, himmet, müceddid, illet, mürekkep, mücerret, sıhhat, dikkat, millet, niyyet...” gibi.

Bunun yanı sıra Konstantinidi, yazmış olduğu eserde metin seçiminde önceliği karşılıklı konuşmaya vermiştir. Aşağıda eserden alınan konuşma parçaları, aradan geçen 133 yıla karşın bugün küçük değişikliklerle yabancılara Türkçe öğretimi kitaplarında görülebilecek türdendir. Konuşma metinlerinin içeriğinde hedef kitlenin özellikleri de gözetilmiştir:

“-Karnınız aç mı? -İştiham geliyor, çok iştiham var, karnım aç. -Bir şey yiyiniz. Ne yemek istersiniz? -Ne olur ise yerim. -Hiç yemiyorsunuz. -Affedersiniz efendim. İyi yiyorum. -Pek iştihâ ile yemek yedim. -Bir lokma daha yiyiniz. -Artık bir şey yiyemeyeceğim. -Susuz musunuz? -Susuzum. Pek hararetim var. Susuzluktan ölüyorum. -Ne içmek istersiniz. Bana içecek şey veriniz. -Bir kadeh su içiniz. -Aşkınıza içiyorum efendim. -Nereye gidiyorsunuz? -Eve gidiyorum. -Nereden geliyorsunuz? -Karındaşımın evinden geliyor. -Benimle gelmek ister misiniz? -Nereye gitmek istersiniz. -Gezmeğe gideriz. -Gidin. -Biz dolaşırız. -Peki. -Ne taraftan gideceğiz. -İstediğiniz yerden gideriz. -Bağa gidelim. Geçerken karındaşımı alalım. -Nasıl isterseniz. -Osman Bey evde midir? -Şimdi çıktı. -Nereye gittiğini bize söyleyebilir misiniz? -Hayır. -Giderken bir şey söylemedi. -Öyle ise onsuz gideriz. -Yanıma geliniz. Size söyleyecek şeyim var. Beni dinleyiniz. -Emriniz nedir? -Dediğimi anlıyor musunuz? -Anladım. -Tekrar eder misiniz?”(s. 16)

21. sayfada aşağıda bir liste hâlinde verilen 41 atasözü bulunmaktadır: “Az tama’ çok ziyan getirir./Uyur yılanın kuyruğuna basma./Az ye de bir hizmetkâr tut./Allah herkesin kalbine göre verir./İşten artmaz, dıştan artar./Ağlamayan çocuğa meme vermezler./Uçan kuştan imdat umar./Ağaç fidan iken eğilir./Ekmek çiğnemeyince yutulmaz./Alnım açık yüzüm pak./Ucuz sirke baldan tatlıdır./İki cambaz bir ipten oynamaz./İki karpuz bir koltuğa sığmaz./Ak akçe kara gün içindir./Ağzını hayra aç./Elden geleni geri bırakma./Ateş düştüğü yeri yakar./Ekmeğini taştan çıkarır./İyi iş altı ayda çıkar./İğne ile kuyu kazmaya

benzer./Evdeki pazarlık çarşıya uymaz./Eski dost düşman olmaz./Aramızdan kara kedi geçti./Eğri gemi doğru sefer./İnsan insana lazım olur./Eski hamam eski tas./Ağzını poyraza aç./Allah diyen mahrum kalmaz./Evvel zahmet çeken sonra rahmet eder./İyilik bilmeyen adam, adam sayılmaz./Evvel düşün sonra söyle./Büyük lokma ye de büyük söz söyleme./Bugünün işini ferdaya bırakma./Balık baştan kokar./Başa gelen çekilir./Biliriz senin ne kumaş olduğunu./Boş lakırdı karın doyurmaz./Bir evde iki horoz olunca sabah geç olur./Tencere yuvarlandı kapağını buldu./Çivi çiviye söker. /Çok bilen çok yanılır.” (s. 21-23)

Bir milletin kültürünün ilk ve temel unsuru olan dil, milletin diğer yapı taşları olan değer, norm ve sosyal kontrol unsurlarını (Özbay 2002: 114) da geleceğe aktarma işlevini üstlenir. Bu işlevin gerçekleştirilmesinde en etkili dil birimleri hiç kuşkusuz atasözleri ve deyimlerdir. Konstantinidi, eserinde atasözleri ve deyimleri Rum gençlerine Türkçeyi öğretmek için bir araç olarak kullanırken onlara millet olma bilincini de dolaylı yoldan aşılamaktadır.

Yukarıdaki atasözleri, belli bir olgunluğa ulaşan (nevresidegân) Rum öğrencilerin anlayabileceği düzeydedir. Bu atasözleriyle Rum çocuklarının hem kültürel anlamda yaşadıkları toplumla bütünleşmelerinin hem de okuma ve yazma becerilerinin geliştirilmesinin amaçlandığını söylemek mümkündür. Zira eski harflerle kaleme alınan atasözlerindeki her bir sözcüğün yazımı, atasözlerinin yapı ve anlam bakımından insicamlı oluşu nedeniyle öğrencilerin belleklerinde yer alacaktır.

Elifba-yı Osmanî yahud Medhalü'l Lisan

Cemil Bağdadî tarafından yazılan eser, 1314/1897 yılında İstanbul'da, Yovanaki Panayotidis Matbaası tarafından basılmıştır. Eser, yazarın yedi yıllık öğretmenlik mesleğindeki tecrübelerinin bir yansımasıdır. Yazar eserini kaleme almadan önce hâlihazırda var olan elifba kitaplarını da incelemiş, eserin ön sözünde bu inceleme sonuçlarını aktarmıştır. Yazara göre, elifbalarda anlatılan konular çocuğa usanç vermemelidir. Harflerin soyut olarak birleşme şekillerini vermektense heceler oluştururken bunların kavratılması gerektiğini dile getirir. Yazarın okuma yazmayı öğrenmek için kitabını kullanacaklara bir uyarısı vardır:

“Şöyle ki iş bu risalenin havi olduğu derslerden her gün birini siyah tahtaya yazıp okutmakla ve badehu defterlerine yazdırmakla müptediler günde bir saat ders aldıkları hâlde üç buçuk ay zarfında mükemmel surette okumağa ve okuduklarını sühuletle yazabilmeğe muvaffakiyetin hâsıl ettiği memnuniyet bu eseri naçizin tab' ve neşrine badî-i cüret (cüret nedeni) olmuştur.”

Yazar, dördüncü sayfada yer alan “İhtar”da eserde izlenmesi gereken yöntemin ilkelerini ortaya koyar:

“Muallimler her bir dersi şakirdana öğretinceye kadar kitaplarından okutmalı, sonra o dersi yine okutmak üzere rik'a hattıyla siyah tahtaya yazıp badehu onlara tahtaya veyahut defterlerine yazdırmalı. Bu usul ile şakirdan hem

kıraati yazı ve imlâyı pek az müddet zarfında öğrenmeğe muvafık olacakları görülecektir. Müptedilere güzel yazı öğretmek için kitaba zeylen ilâve edilmiş olan rik'a hatlı meşklerin her birinden birkaç sahife yazdırmalı."

Harfler sırasıyla öğretilmeye başlanmıştır. Birinci derste "elif, be, pe, te, se" daha sonra hareke-i resmiye öğretilmiş, öğretilen beş harfe bunlar eklenmiştir. Beraberinde cezm öğretilmiş, 5. derse kadar bütün harfler verilmiştir. 12. sayfada bir ihtar vardır:

"Buraya kadar hurûf-ı münfasıladan bahs olunmadığından mezkûr harflere harekât-ı resmiye ve cezm tatbikiyle ber-vech-i ati talebeden şifahen sual olunmalı."

"Muallim – Ha üstün?"

Şakird – He.

Muallim – Be cezm ile beraber?"

Şakird – Ceb.

Muallim – Hı esre sin cezm ile beraber?"

Şakird – His.

"Şakirdanın elifba harflerini dosdoğru okumağı öğrenmeleri için onlara bir de şu levhayı okutmalı."

Yazar, Osmanlı Türkçesinde bulunan 35 harfi, bir tablo hâlinde 13. sayfada vermiştir.

Cemil Bağdadî, harflerin yazılış özelliklerini verirken anlamlı sözcükler kullanır. Eserin başındaki hareke-i resmiyeden itibaren, hareke-i harfiyeyi, birleşen, birleşmeyen harfleri, *medi* anlatırken hep anlamlı sözcüklerden hareket eder. Bu tür kuralları anlatırken de basit cümleler kurar:

Dokuzuncu derste: *"Harekât-ı resmiyeden mürekkebe bir heceli kelimeler: ev, et... İki heceli kelimeler: evet, ezel, varak... Bir heceli iki cezmlı kelimeler: ders, zevk..."*

Onuncu derste: *Harekât-ı harfiye*, burada elif, vav, güzel he, ye harfleri verilmiştir. *"Harekât-ı harfiye ile cezm tatbiki: dar, var, vay, rah..."*

On birinci derste: Med anlatılmıştır. *"Harekât-ı harfiyeden mürekkebe iki heceli kelimeler: Uzun, üzüm, uzak, darı, arı, zade...(s. 16) Harekât-ı resmiye ve harfiyeden mürekkebe kelimeler: Deva, reva, adat, veda', dadı. "*

On ikinci derste, "Hurûf-ı muttasıla ve hurûf-ı münfasıla, yani bitişir ve bitişmez harfler"; on üçüncü derste, bunlarla ilgili örnekler vardır: *"Baş, boş, tas, ana, baba, tam, yaş..."* gibi.

İlerleyen sayfalarda cümlelerle sözcük öğretimi vardır:

"Badem al. Para ver. Bu bardak boştur. Bu yazı yaştır. Terzi nerededir. Arı bal yapar. Burada bir perde yoktur. Bu boya aldır. Bu topaç az döner. Def çal para al. Çabuk cevap ver. Bu cetvel uzundur. Çanakta çok süt yoktur. Bu su saf ve berraktır. Pederim Azizi çok sever. Biraz gaz satın al. Bu çocuk zarf satar Bu adam fal bakar.

Karpuz biraz hamdır. Bu fidan kurudu. Kedi evden kaçtı. Bizim evimiz havadardır. Bu ders kolaydır” (s. 18-20).

Cemil Bağdadî, eserinde kısa öykülere de yer verir. Bu öykülerde kişilerin çocuk olması, verilen mesajın hedef kitleye daha doğru/etkili ulaşmasını sağlamaktadır. Eserde, bir çocuğun ağzından kaleme alınan şu metindeki mesajın, doğrudan öğüt veren metinlere kıyasla daha etkili olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir:

“Kitabım bana güzel hikâyeler öğretir. Pederim bana mükâfat olarak bir altın saat hediye verecektir. Muallim efendi beni çok sever. Ben her gün mektebe erken giderim. Akşam ortası vazifelerimi yapmadan derslerimi öğrenmeden asla gezmeğe çıkmam. Çalışırsam öğrenirim öğrenirsem büyük ve âlim adam olurum. Mektep arkadaşlarım beni çok severler. Ben de onları severim.”

Eserde, 30. sayfadan 39. sayfaya kadar olan bölümlerde, “İtaatli Çocuk”, “Okumak Bilen Çocuk”, “Okumak Bilmeyen Çocuk”, “Çoban ile Hırsız”, “Cemil ile Nedim”, “İhtiyarlara Riayet” (s. 36), “Merhametli Birader” (s. 42) başlıklarını taşıyan ve çocuk ağzından anlatılan metinler mevcuttur. Ayrıca eserin 35. dersinde (s. 39-40) çocuklara özlü sözlerle öğütler veren “Çocuklara Mahsus Nasihatler” başlıklı bir metin de bulunmaktadır. Bu metinde, çocuklara özlü sözler açıklamalarıyla birlikte verilmiştir:

Çok dinle az söyle.

Temizliğe çok dikkat et. Zira üstü başı temiz olmayan kimseden herkes nefret eder.

Rahat uyku uyumak istersen gündüzleri bir iş ile meşgul ol.

İnsan dikkatle çalışmadıkça hiçbir şey öğrenemez.

Vaktini boşa geçirme.

Biçarelerden sakıtlardan asla zevklenme.

Karıncadan ibret al, kışı yazdan karşılar.

Bugün görebileceğin işi yarına bırakma.

Tembelliği terk et ki fakir olmayasın. Zira tembellik fakr ü zaruret kapısının anahtarıdır.

Çalışkan ol ki aç kalmayasın. Çalışan adam aç kalmaz.

Sakın arkadaşlarını gücendirme. Zira arkadaş var ki kardeşten iyidir.” (s. 39-40)

Yukarıda çocuklara verilen öğütler, özlü sözlerin açıklanması şeklindedir. *Elifba Risalesi* ve *Elifba-i Osmanî*'nin aksine atasözleri, eser içinde doğrudan yer almaz. Atasözlerinde yer alan sözcüklerin temel anlamları esas alınmıştır. Burada da hedef kitlenin özellikleri dikkate alınmıştır. Daha önce tahlil edilen söz konusu iki eserin hedef kitlesi belli bir olgunluğa erişmiş çocuklar iken bu eserde hedef kitle

birinci sınıf öğrencileridir. Dolayısıyla özlü sözler çocukların anlayabileceği bir düzeyde açıklanmıştır.

Sonuç

Okuma ve yazma öğretiminde atasözleri ve deyimlerin kullanılması hedef kitlenin özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Okumayı yeni öğrenen bir öğrencinin etken sözcük dağarcığının geliştirilmesinde (hem okuma hem de yazma eğitimi açısından) atasözleri ve deyimlerin işlevsel olduğu tahlil edilen eserlerde tespit edilmiştir.

Zamanında yaygın eğitim kurumu niteliğinde görev üstlenmiş Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiyenin yayımladığı *Elifba Risalesi'*nde serbest okuma metni olarak yer alan atasözleri içerik olarak hedef kitlenin niteliklerine uygundur. Kapalıçarşı'da çırak olarak çalışan çocuklara okuma-yazma öğretmek için kaleme alınan eserdeki atasözleri, çırakların kişisel gelişimlerini desteklemekte, sanatlarını icra ederken dikkat etmeleri gereken hususları vurgulamakta, onlara günlük yaşamda karşılaştıkları sorunlarla baş etme becerisi kazandırmaktadır.

Millet olmanın temel yapı taşları olan değer, norm ve sosyal kontrol unsurlarını geleceğe aktarma işlevinin gerçekleştirilmesinde en etkili dil birimleri hiç kuşkusuz atasözleri ve deyimlerdir. Konstantinidi'nin yazdığı *Elifba-yı Osmanî* adlı eserdeki atasözleri ve deyimler, Rum gençlerine Türkçeyi öğretmek için bir araç olarak kullanılırken aynı zamanda onlara millet olma bilincini de dolaylı yoldan aşılacaktır.

Cemil Bağdadî tarafından yayımlanan *Elifba-yı Osmanî yahud Medhalü'l Lisan* adlı eserde yer alan "Çocuklara Mahsus Nasihatler"de yer alan atasözleri ve deyimler, açıklamalarıyla birlikte yer almıştır. Bu tutum, ilkokula yeni başlayan çocukların mecaz anlamlar içeren atasözleri ve deyimleri anlayabilmeleri açısından olumludur. Böylece çocuklar, Türkçenin temel söz varlığı olan atasözleri ve deyimleri ilk sınıftan itibaren öğrenir, sözcük dağarcıklarını geliştirirler.

Kaynakça

- Altun, M. (2004). "Türk Atasözleri Üzerine Sentaktik Bir İnceleme". *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 21, 79-91.
- Aksan, D. (1993). *Türkçenin Gücü*. 3. Basım. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1978). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bağdadî, C. (1314/1898). *Elifba-yı Osmanî yahud Medhalü'l Lisan*. İstanbul: Yovanaki Panayotidis Matbaası.
- Baş, B. (2002). "Türkçe Temel Dil Becerilerinin Öğretiminde Atasözlerinin Kullanımı". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 60-68.
- Bozkaplan, Ş. A. (2007). "Atasözlerinde Tahkiye". *Turkish Studies*, 2/4, 1105-1109.
- Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye. (1283/1867). *Elifba Risalesi*. İstanbul: Tasvir-i Efkâr Gazetehanesi.
- Duman, A. (2009). "Sözlü Kültür Ürünlerimizde Giyim Motifi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Velî*, 49, 225-236.
- Güftâ, H. ve Kan, M. O. (2011). "İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabının Dil İle İlgili Kültür Öğeleri Açısından İncelenmesi". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 239 – 256.
- Gülüm, K. (2009). "Coğrafya Öğretiminde Kullanılabilecek Doğa İçin Söylenmiş Türk ve Türkmen Atasözleri Üzerine Bir Araştırma". *Mehmet Akif Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 51-58.
- Güzel, A. (2010). *İki Dilli Türk Çocuklarına Türkçe Öğretimi (Almanya Örneği)*, Ankara: Öncü Kitap.
- İçel, H. (2009). "Türkçede Atasözü - Deyim İlişkisi". *Türk Dili*, 687, 205-212.
- Konstantinidi. (1291/1874). *Elifba-i Osmanî*. İstanbul: Şeref Matbaası.
- Kurudayıoğlu, M. (2003). "Konuşma Eğitimi ve Konuşma Becerisini Geliştirmeye Yönelik Etkinlikler". *TÜBAR*, 13, 287-309.
- MEB. (2006). *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB. (2009). *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (1- 5. Sınıflar)*, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.
- MEB. (2011). *Dil ve Anlatım Dersi 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar Öğretim Programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB. (2011). *Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar Öğretim Programı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Özavşar, S. (2009). *Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Birleşik Yayın Grubu.

Özbay, M. (2002). 'Kültür Aktarımı Açısından Türkçe Öğretimi'. *Türk Dili*, 602, 114.

Özbay, M. Ve diğer. (2011). "İlköğretim Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarındaki Kelime Hazinesi Üzerine Bir İnceleme". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 149 – 173.

Özden, H. Ö. (2001). "Türk Atasözlerinde İnsan". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, 75-105.

Özden, M. (2010). "Türkçe Kaynak Metinler ve Türkçe Eğitimi". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 167-180.

Özkan, İ. (2011). "Türk Atasözlerinde Yinelemeler". *Turkish Studies*, 6/1, 1595-1603.

Sadoğlu, H. (2003). *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sever, S. (2004). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Şahbaz, N. K. ve Bağcı, H. (2008). "Halka Okuma Yazma Öğretmede İlk Önemli Kurum: Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye ve Yayınları". *Ege Eğitim Dergisi*, 9/1, 23-33.

Şahbaz, N. K. (2009). *Türkiye'de İlkokuma ve Yazma Öğretiminin Tarihsel Gelişimi, Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

TDK. (2009). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Temizkan, M. (2008). "Türkçe ve Sınıf Öğretmeni Adaylarının Yazılı Anlatım Çalışmalarını Düzeltme ve Değerlendirme Durumları". *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9/3, 49-61.